

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויחי, תשפ"ה, מספר 1601

האמת והשלום אהבו – ההיתר לשנות מפני השלום שלמה שפר

בסיפור על שמואל, כאשר הוא חושש משאול ללכת לבית לחם ולמשוח את אחד מבניו של ישי למלך, ה' מצווה אותו להסוות את המטרה האמיתית של שליחותו; לקחת עימו עגל ולומר שהוא הולך לזבוח לה'. גם בסיפור על שרה שצחקה מדברי המלאך שבישר לה שתלד בן, בטענה שאברהם זקן, שינה הקב"ה את דבריה, וכשסיפר על כך לאברהם "ציטט" אותם כאילו אמרה על עצמה בצחוקה: "ואני זקנת".

שאלת ההכרעה בין שני הערכים מתעצמת לאור החשיבות הרבה שיש לכל אחד מהם. על האמת אמרו: "חותמו של הקב"ה אמת"¹, והחמירו בעונשו של המשקר, ש"כל המחליף בדיבורו כאילו עובד עבודה זרה"². ונתבאר, שאפילו אם אין הוא גורם שום הפסד לחברו, אסור לו לשקר.³ ועוד אמרו: "כת שקרנים אין מקבלין פני שכינה"⁴.

על השלום אמרו:

גדול השלום ששינה קדוש מפני שלום. גדול השלום ששינה מלאך מפני שלום. גדול השלום ששם שנכתב בקדושה נמחה על המים מפני שלום, בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו. ר' אלעזר אומר גדול השלום שלא נטעו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום. ר' שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום, שנאמר: "ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (תה' כט:יא). ר' אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאין חותם כל הברכות אלא שלום, שנאמר: "יברך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" (במ' ו:כד-כו). ר' אלעזר בנו של ר' אלעזר הקפר אומר:

לקראת סיום ספר בראשית, אנו קוראים על שיחה בין יוסף לאחיו לאחר מותו של יעקב וקבורתו:

וַיֵּרְאוּ אֶחָי יוֹסֵף כִּי מָת אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהָשִׁב יְשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ. וַיֵּצֵאוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּה שָׂא נָא פְּשַׁע אֶחָיִךְ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לִפְשַׁע עַבְדֵי אֱ-לֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבְרַךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו. וַיֵּלְכוּ גַם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי וַיֹּאמְרוּ הִנְנוּ לְךָ לְעַבְדִּים (בר' נ:טו-יח).

מאחר שלא מצינו שיעקב ציווה את אחי יוסף לומר את הדברים הללו, הבינו חז"ל שהאחים המציאו סיפור, שיעקב השאיר צוואה ליוסף לפני מותו שיסלח לאחיו על פשעיהם כלפיו. מכאן למדו חז"ל עיקרון חשוב:

ואמר רבי אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון: מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר: "אביך צוה וגו'" כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'. ר' נתן אומר: מצוה, שנאמר: "ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני" וגו'. דבי רבי ישמעאל תנא: גדול השלום, שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו, דמעיקרא כתיב: "ואדוני זקן", ולבסוף כתיב: "ואני זקנת" (בבלי, יבמות סה ע"ב).

כלומר, בהתנגשות בין שני ערכים – אמירת האמת והאיסור לשקר מצד אחד וחשיבות השלום בין בני אדם מצד שני – מותר לפעמים לשקר מפני השלום. שהרי לדעת אחי יוסף, אם הם לא היו משנים את דבריהם מן האמת, כל מערכת היחסים בינם לבין יוסף עתידה הייתה להיות מערכת של שנאה וריחוק, ואולי אף עלולה הייתה לסכן אותם. בסיפור זה אנו למדים זאת מהתנהגות האחים, אולם בשני המקרים האחרים המובאים במדרש, האפשרות לשנות מהאמת נלמדת מהקב"ה.

* הרב שלמה שפר הוא רב הקמפוס באוניברסיטת בר אילן.

1 בבלי, שבת נה ע"א.

2 בבלי, סנהדרין צב ע"א

3 רבנו יונה בספר **שערי תשובה**, שער שלישי. וראו שם שפירט תשעה סוגים של כת שקרים (סעיפים קעח – קפו).

4 בבלי, סוטה מב ע"א. וראו עוד בספרו של הרב חיים קנייבסקי, **ארחות יושר**, בני ברק תשנ"ז, בפרק על האמת.

וכך אפשר ללמוד גם מרדיפת השלום של אהרון הכהן:

כשהיה רואה שנים מריבים זה עם זה היה הולך לכל אחד ואחד שלא מדעת חבירו ואומר לו: פלוני, ראה למה אתה מריב עם פלוני הלא הוא נשתטח לפני ופייסני לבא אצלך לדבר עמך עליו עד שתתרצה להתפייס עמו. וכמו כן היה מדבר לחבירו ומתוך דברים הללו היה משים שלום ביניהם (רש"י על מסכת אבות, פרק א, משנה יב).

שתי האפשרויות הללו באות לידי שילוב באחת מפסיקותיו של החפץ חיים בהלכות רכילות (כלל א אות ח):

ולענין מה להשיב אם שואלו מה דיבר פלוני אודותי, תלוי בזה, אם יש לו עצה להשיבו באופן שלא יהיה שקר גמור וגם לא יהיה רכילות, ישיבהו באופן זה ולא יוציא שקר מפיו. ואם הוא מבין שחבירו לא יקבל זה לתשובה, מותר לומר שקר גמור מפני השלום. אבל לא ישבע חס וחלילה לשקר בשביל זה, ועי' בבאר מים חיים.

נחתום בדבריו של הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק⁸:

...דתמיד בחיים יש מקרים שבהם יש סתירה בין האמת והשלום, והאדם צריך לבחור או במידה זו, או במידה האחרת, ואם יבחר בשלום, הרי נמצא שחטאנו במה שעשינו פשרה נגד האמת. ואם תמיד ננקוט במדת האמת, בודאי יפריע זה הרבה בשלום בית.. והתורה קובעת לנו ומלמדתנו מתי לנקוט במדה זו, ומתי במדה ההופכית. דלפעמים יש לנו לומר שיקוב הדין את ההר, ולפעמים קיימא לן דמותר לשנות מפני דרכי שלום. ולקבוע באופן נכון בכל מקרה ומקרה מתי להעדיף מדת השלום, ומתי מדת האמת, לא סגי בחכמה שבמוח, ולזה בעיני נמי חכמת הלב..

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

8 מפני הרב, כתובים וערוכים ע"י הרב צבי שכטר, ירושלים תשס"א, עמ' רסב - רסד.

גדול השלום שאפילו ישראל עובדין עבודה זרה ושלום ביניהם כביכול אמר המקום אין השטן נוגע בהם (ספרי במדבר פרשת נשא, פיסקא מב).

ועוד אמרו:

גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר (מש' ג:ז): "דְרָכֶיךָ דְרָכֵי נְעִים וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם" (משנה תורה לרמב"ם, הלכות מגילה וחנוכה, פרק ד בסופו).

המתח בין שני הערכים החשובים הללו הביא לדין מרתק⁵; עד כמה ניתן להתרחק ממידת האמת עבור השלום. יש שניסו לצמצם את ההיתר, ולאור זאת הסבירו את דבריהם של אחי יוסף. כך כותב רבי יעקב אטלינגר⁶ בספרו "ערוך לנר", על מסכת יבמות על אתר:

כה תאמרו ליוסף. קצת קשה באמת איך מותר לשקר הא כתיב: "מדבר שקר תרחק". ועוד מה לשון לשנות? היה לו לומר: מותר לשקר מפני השלום. ויש לומר דוודאי בני יעקב לא דברו שקר דיש לדקדק דלמה שלחו ליוסף ולא דברו בעצמם כמו שצוה להם אביהם ע"פ דבריהם, שאמר "כה תאמרו ליוסף", והי' להם לירא שמזה יבין יוסף ששקר הוא. ועוד יש לומר ד"כה תאמרו" מיותר, כיון דכבר כתיב "לאמר", ולכן יש לומר שהם אמרו לישנא דמשתמע לתרי אפי; דבאמת לא שלחו רק "אביך צוה לפני מותו לאמר", יהי' כוונתם בזה שצוה מה שצוה כדכתיב: "ויכל יעקב לצות את בניו". ועוד הוסיפו לשלוחים: "כה תאמרו ליוסף", שיאמרו כן מעצמם, ובזה לא אמרו בפ' שאביו צוה כן, אבל יוסף יסבור שאביך צוה קאי גם על זה, ולכן שלחו ולא אמרו בעצמם. אכן כיון שאסור לגנוב דעת הבריות והם שנו ואמרו לשון שיש לטעות בו, מזה הוכיח שמותר לשנות מפני השלום...

מדבריו למדנו, שמה שמותר (ואף 'מצווה' לדעה אחרת) לשנות מפני השלום, זהו רק בדיבור המשתמע לשני פנים, אבל לא לשקר ממש. אולם, מפשטות הגמרא ביבמות וגם ממקומות נוספים משתמע שמותר ממש לשקר מפני השלום.⁷

5 יש בנושא זה גדרים נוספים, ואנו הבאנו רק אחד מהם מקוצר היריעה. כמו כן, יש מקור נוסף שקשור לנושא זה במסכת בבא מציעא (כג ע"ב). המקור שם עוסק בשלושה דברים, שאם שואלים את האדם עליהם, מותר לו לשנות בתשובתו מן האמת. ראו שם את המקרים ואת הסיבות השונות בהיתר לשנות מן האמת.
6 רבה הראשי של אלטונה, מגדולי חכמי התורה בגרמניה במאה ה-19.
7 ראו: הרב יעקב אפשטיין (חכם בן דורנו שהרחיב על עניין זה), בספרו חבל נחלתו, מאמרים ותשובות בדיני תורה, חלק ל', סימן נג, תשפ"ה.